

VINCZELLÉR KATALIN

MINDENKI MÁSKÉPP UGYANOLYAN – AZ IRODALOMÓRA MINT TERÁPIÁS FOGLALKOZÁS

SNI, ADHD, ASB, ASD. Ma már mindenki által ismert betűszavak. Egyfelől nyújthatnak segítséget a szülő és a pedagógus számára is, hogy bizonyos viselkedésbeli másságokra, „zavarokra”, nehézségekre magyarázatot adjanak. Másfelől a gyerekek számára sokszor jelentenek egyfajta stigmát, amellyel nem könnyű együtt élni. De gyakran a szülőknek is frusztrációt, szorongást okoznak, hiszen azt érezhetik, hogy gyermekük nem neurotipikus, köznyelven szólva „nem normális”. A gyerekek egy része, mikor megkapja a neki dedikált címkét, viszonyulhat ehhez úgy, hogy akkor neki felmentése lehet bizonyos elvárások alól, de a hétköznapi tapasztalat azt mutatja, hogy amikor néven neveződik, miért nem egészen olyanok, mint a többiek, az bennük is inkább bizonytalanságot kelt. Ez megvalósulhat externalizáló viselkedésformákban, azaz kifelé irányuló agresszivitásban, dühkitörésekben, destruktív opponáló megnyilvánulásokban, és internalizáló, azaz

önemésztő, önhibáztató, akár depresszióba, szorongásba torkolló befelé fordulásban. Természetesen nagyon széles a spektrum, és valóban vannak olyan esetek, amikor gyógypedagógus, pszichológus, szakirányú fejlesztő pedagógus közreműködésére, segítségére van szükség. A tanulási és magatartási problémák gyakori együttjárásáról ír nagyon gazdag szakirodalmi hivatkozással és izgalmas következtetésekkel Höfflerné Péntes Éva *A tanulási és magatartási problémák összefüggései a végrehajtó funkciók tükrében* című tanulmányában (Höfflerné Péntes, 2017, 259–272).

**VALÓDI TERÁPIÁS ALKALMAK:
NORMATÍV ELVÁRÁSOKAT NEM
TÁMASZTÓ BESZÉLGETÉSEK A
TANÓRÁKON**

Több, mint húsz évnyi (magyar)tanári tapasztalatom alapján az a határozott véleményem, hogy minden diák

egyforma, többek között abban is, hogy mindenki egyéni, személyre szóló bánásmódot igényel. Az alapvető meghajtóink, motivációink azonban ugyanazok. Ezért tudunk egymással beszélni, szót érteni, közösen dolgozni. A továbbiakban tehát alapvetően irodalomtanári munkám során eddig leszűrődött, szintetizálódott következtéseimet szeretném megosztani.

Kamaszokat tanítani az egyik legizgalmasabb tevékenység. Nagyon plasztikusan tapasztalható meg ez a bizonyos *ugyanazok vagyunk, csak éppen teljesen másként*. Gyakran gondolkodom el azon, micsoda kegyelmi pillanat, hogy mindabban az elképesztő érzelmi, mentális és intellektuális kavalkádban, amelyben egy kamasz létezik, mégis képesek vagyunk együtt fókuszálni egy-egy irodalmi műre, versre, novellára, regényre, és az annak kapcsán tematizálódó alapvető emberi kérdésekre. Mélyen hiszek abban, hogy az ezekről való, nagyon személyes, a gyerekekkel szemben normatív

elvárásokat *nem* támaztató beszélgetések valódi terápiás alkalmak, amelyek az úgynevezett viselkedési és ebből adódó tanulási zavarok megismerésére, megszeretésére és oldására is lehetőséget adnak. Erre természetesen alkalmasak a nagy klasszikus művek is (gondolhatunk a deviáns Villonra, a saját sorsával küzdő Oidipuszra, a megoldhatatlan feladatra felszólított Hamletre, az élet minden területén ambivalenciákkal küzdő Adyra), de a kortárs ifjúsági irodalom egy olyan határterülete a magas és a populáris kultúrának, amelynek olvasásával, amelyről való beszélgetésekkel vagy módszertanilag nagyon is alaposan felépített feldolgozásával azok a diákok is aktívan bevonhatók az órákba, elemzésekbe, akik sokszor úgy érzik, az előbb felsorolt klasszikus művekhez nincs magától értetődően kulcsuk, kapcsolódási lehetőségük.

Rendkívül fontosnak tartom, hogy a diákok találkozzanak olyan történetekkel, amelyek a saját, kortársi környezetükben játszódnak, amelyek nyelvi horizontja, karakterei könnyebb azonosulási lehetőséget kínálnak számukra, mint a tananyag részét képező magas irodalmi művek. A kortárs regények feldolgozása másfelől megteremtheti azt a helyzetet is, amelyben a nehezebben olvasó, rosszabbul fókuszáló diák sem kudarcként éli meg a könyv olvasását és feldolgozását, hanem egyenrangú partnere lehet azoknak a társainak, akik a papírforma szerint nem küzdenek ilyen problémákkal.

SNI, ADHD, ASB, ASD – A KORTÁRS IFJÚSÁGI IRODALOM NYELVÉN

Rövid esszém második felében néhány olyan konkrét könyvről szeretnék írni, amelyek a kortárs ifjúsági irodalom nyelvén mesélnek magatartási, viselkedési és gyakran ebből adódó tanulási nehézséggel küzdő gyerekekről. A fikciós történetekben könnyű azonosulni egy-egy karakterrel, akár érintettnek érzi magát egy diák, akár nem, és ha a regényben megjelenő konfliktusokról megfelelő tanári moderálással lehet beszélni az órákon, az az esetleges nehézségekkel küzdő diák számára oldást, a nem élesen érintettek számára az empátia felkeltésének, a megértésnek a lehetőségét hozhatja.

Bendl Vera *Mihályi Csongor és az időgyurma* (Nagy, 2020) című könyve

a 6-10 éves korosztálynak, azaz alsó tagozatos gyerekeknek szól. Fősze-replője és egyben elbeszélője, Csongi, Asperger-szindrómás, legjobb barátja, Duplamik pedig ADHD-s, azaz ők ketten tökéletes megtestesítői az SNI-nek. „Másságuk”, különlegességük azonban a fikciós történetben egyáltalán nem stigmaként jelenik meg, hanem személyiségük természetes részeként. Ők ezzel kell, hogy éljenek, míg mások más adottságokkal. Ez azonban egyáltalán nem jelenti ezen jelenségek bagatellizálását, azaz a könyv egyáltalán nem úgy mutatja be, mint olyasmit, amivel oly könnyű az élet. Érzékletesen ábrázolja a gyerekek számára ebből adódó belső és külső konfliktusokat, egyáltalán nem simítgatja el a szálakat, azonban a valóságból építkező, ám fikcionalizált helyzetek mintegy megküzdési stratégiákat mutatnak, és azt a részben mesei, másfelől azonban nagyon is létező pszichológiai motívumot támasztják alá, hogy bizonyos spektrumán ezeknek az adottságoknak egy támogatott környezetben megtalálhatók az egyéni megoldások. A könyvet Koósné Sinkó Judit, az ELTE-TÓK mesterpedagógusa is feldolgozta egyszerre szövegcentrikus és egyszerre élménytechnikai gyakorlatokkal és játékokkal dolgozó oktatási segédanyagában (web 1).

A kiváló pedagógus másik, ebbe a témába vágó foglalkozásterve Révész Emese *Simi és a rendetlen betűk* (web 2) című könyvéhez ad kulcsot. Gyarmathy Éva, aki többek között a diszlexia egy nagyon elismert kutatója, a könyv szakmai lektoraként egyfajta „mentálhigiénés elsősegélycsomagnak” nevezte a meseregényt, amely segítheti a „különleges gyerekek” megértését. És egyben, az én olvasatomban, a diszlexiával küzdő gyerekek önmegértését is. A magabiztos olvasás kétségtelen, hogy az elmúlt nagyjából 150 évben, az általános tankötelezettség bevezetése óta, egy olyan vitathatatlan kulcskompetenciává vált, amelynek hiányában valóban hatványozott nehézségekkel kell szembenéznie egy olvasási nehézséggel élő gyerekeknek. Természetesen ennek is igen jelentős a szakpszichológiai irodalma, én azonban ismét a fikciós irodalom lehetséges terápiás hatására szeretném felhívni a figyelmet, Koósné Sinkó Judit foglalkozástervéből kiindulva. Bár a fikció szerint egy első osztályos közösségben játszódik Simi története, azonban a könyvet inkább 3-4. esetleg 5. osztály-

ban érdemes tematizálni. Veszélyesnek tűnő általánosítás, mégis megkockázatom, hogy igen kevés az olyan iskola vagy akár az olyan osztály, ahol ne jelenne meg valamilyen formájú „disz”. Már első osztályban sem indulnak azonos eséllyel a gyerekek, hiszen többen akár már szinte folyékonyan, de legalábbis viszonylagos pontossággal egyedül tudnak olvasni, míg mások valóban az iskolapadba beülve találkoznak először a betűkkel. (Zárójeles megjegyzés: a sokat kárhoztatott és az olvasási szocializációt valóban gyökeresen megváltoztató digitalizáltság sok minden mellett azt is hozza magával, hogy az okostelefon használatához valamilyen szinten szükség van a betűk ismeretére. Tehát elméletileg a kezükben telefonnal létező óvodásoknak van egy olyan helyzeti előnye, amely a 2010-es évek előtt nem létezett. Az már egy másik kérdés, hogy aztán ez a potenciál hogyan és miért nem tud továbbfejlődni az értő szövegolvasás kialakulásának irányába.) Egy harmadik-negyedik osztályos diák még bőven fel tudja idézni, milyen elvárásokkal, kérdésekkel, érzésekkel indult el az óvodából az iskolás lét felé. És valószínűleg 9-10-11 évesen, irányított kérdésekkel már reflektálni is képes arra, hogy ezek az elvárások és előérzetek hogyan alakultak az első évben. Sinkó tanárnő oktatási segédanyagában sokféle módszertani eszközzel él a szorosabb szövegolvasástól a kinezikus feladatokig, például a Jobbra-balra játékkal, vagy olyan kreatív feladatokkal, mint a fénykép-, szobor- vagy rajzkészítés, vagy a nem beszédhangokkal való hangulat-teremtés és kommunikáció. Ezek az eszközök tulajdonképpen egy értelmezői tevékenység részeként olyan közösségi helyzeteket teremtenek a diákok számára, amelyben mindenki részt tud venni esetleges diszlexiás vagy diszgráfias nehézségeivel együtt, illetve az ezekkel nem küzdő diákok számára is a kommunikáció természetes formáinak kitágítási lehetőségeit tudatosíthatja. Ismét szeretném hangsúlyozni, hogy nem varázspálcáról van szó, de a fikciót segítségül hívva mindenképpen egy olyan eszközről, amely az ön- és a másik helyzetének megértését, adottságainak elfogadását hozhatja magával. És nem utolsósorban terápia lehet ez annak a pedagógusnak a számára is, aki úgy érzi, már nincs ereje, türelme, energiája újra és újra megértőnek és elfogadónak lenni. De miközben ezt érzi, esetleg ki is mutatja, közben nyugtala-

nítja az a belső feszültség, hogy ezzel tulajdonképpen saját hivatásának alapjait kérdőjelezi meg. Hiszen nemcsak a gyerekeknek van szüksége támogatásra a viselkedési és tanulási zavarokkal való megküzdéshez, hanem a nem fejlesztő szakirányban dolgozó „átlag” pedagógusnak is, akinek egyszerre kell a legkülönbözőbb képességű diákokkal foglalkozni, differenciálni, megértőnek, belátónak és inspirálónak lenni. Ez nem kizárólag szakmai, hanem legalább annyira mentálhigiénés feladat is, azaz feltétlenül tekintettel kell lennünk a pedagógus személyére is, ha a témáról beszélünk. Ezért gondolom azt, hogy a tananyagból való kilépés és egy-egy ilyen tematikájú könyv feldolgozása minden szereplőnek segítséget jelenthet.

Végül Weber Anikó *Az osztály vesztese* című könyvére szeretnék kitérni (Zólya, 2018), amely másféle úton közelíti meg a viselkedési zavarok és a tanulási nehézség jelenségét. A 2016-ban megjelent könyvet általában a bullying és speciálisan a cyberbullying kapcsán szokták emlegetni. Kétségtelen, nemcsak a regény dramaturgiájának mozgatója az a nyomozás, amit a bántalmazás indít el, hanem valóban azt a témát próbálja plasztikusan körüljárni, amely mindig is létezett, de amelyet a 21. században az internet egy egészen más dimenzióba helyezett át. Én azonban most nem ezt a főmotívumot hangsúlyoznám, hanem azt a közösséget és sokféleséget, amelyet a regény tulajdonképpen egyenrangú gyerekszereplői képviselnek. A történetben kifejezetten tanulási nehézséggel vagy viselkedési problémával élő gyerekek

nem jelenik meg, azonban az, hogy az osztályban élesen különböző státuszban elhelyezkedő gyerekek nagyon hasonlóan élik meg ugyanazt a szituációt, fontos felismerése a könyvnek. Osztályfőnöki vagy etika órán is kiváló alapanyagul szolgálhat olyan beszélgetésekhez, amelyek kapcsán a fiktív történeten keresztül születhet meg a kisebb és nagyobb kamaszokban is az a ráismerés, hogy miközben a felszínen sok mindenben inkább a különbségeket látjuk meg, és azok alapján viszonyulunk másokhoz, addig a mélyebb rétegekben ugyanazok vagy legalábbis nagyon hasonló mintázatok húzódnak. Ugyanazon nap történetének több szempontból való elbeszélése, az érintettség felsejlése, az, hogy a meg sem történtet is hirtelen valóságként, valóságos személyes szorongásként élik meg a szereplők, pontosan megmutatja, hogyan lehet öngerjesztő folyamat is a bármilyen viselkedési zavar.

ÖSSZEGZÉS

A másoknak való megfelelés kényszerre bizonyos életkorokban újra és újra felerősödhet. E vélt vagy valós elvárásoknak való megfelelés kudarcai a már korábban is említett módon hozhatnak szélsőséges befelől fordulást vagy destruktívan opponáló magatartást. A „kényszer” szó is érzékelteti, hogy itt nem egy organikus jelenségről van szó, hanem olyanfajta erőltetésről, amely komoly zavarokat okozhat egy bizonytalan személyiségben. Biztosan támadható az az állításom, hogy nincs nem bizonytalan személyiség,

én mégis ebből indulok ki. Figyelve és együtt dolgozva a kamasz korosztállyal azt érzékelem, hogy a sorozatos kudarcokként megélt tapasztalatok, a hagyományos iskola számokba fújt büntető vagy jutalmazó rendszerre még a jó képességű gyerekekből is képes debilizáló szorongást kiváltani, ami aztán vezethet komolyabb viselkedési és tanulási zavarokhoz. Ahogy már korábban is írtam, az irodalom és a kortárs ifjúsági irodalom nem csodaszor, de tanár és diák számára egyaránt megnyithat utakat a konfliktust okozó jelenségekhez való viszonyulásban, a felismerésben, megértésben, oldásban, elfogadásban.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Höflerné Pénez Éva (2017): *A tanulási és magatartási problémák összefüggései a végrehajtó funkciók tükrében*. In: Gyógypedagógiai szemle, 45. évf., 4. sz., 259–272., url: http://epa.oszk.hu/03000/03047/00078/pdf/EPA03047_gyogyped_szemle_2017_4_259-272.pdf (Letöltés ideje: 2021. december 4.)
- Nagy Márta Júlia (2020): *Önismereti kalandregény gyerekeknek*. Url: <https://igyic.hu/mediatar/kritikak/onismereti-kalandregeny-gyerekeknek.html> (Letöltés ideje: 2021. december 4.)
- web 1 = https://kiado.pagony.hu/pedagogusoknak#teachers_training_aids_tab
- web 2 = https://kiado.pagony.hu/pedagogusoknak#teachers_training_aids_tab
- Zólya Andrea Csilla (2018): *Tekintetek a tablóról*. In: Bárka online, url: <http://www.barkaonline.hu/olvasnaplo/6122-weber-aniko--az-osztaly-vesztese> (Letöltés ideje: 2021. december 4.)

